The Text

श्री भगवान् उवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः। स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः॥१॥

अनाश्रितः कर्मफलम् कार्यम् कर्म करोति यः। सः संन्यासी च योगी च न निरग्निः न च अक्रियः॥

Shree bhagavaan uvaacha

1. anaashritaḥ karma-phalaṅ kaaryaṅ karma karoti yaḥ, sa sannyaasee cha yogee cha na niragnir-na ch aakriyaḥ यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव । न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥२॥

यम् संन्यासम् इति प्राहुः योगम् तम् विद्धि पाण्डव। न हि असंन्यस्त संकल्पः योगी भवति कश्चन॥

2. yan sannyaasam-iti praahur-yogan tam viddhi paaṇḍava, na hyasannyasta-saṅkalpo yogee bhavati kashchana आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥३॥

आरुरुक्षोः मुनेः योगम् कर्म कारणम् उच्यते । योगारूढस्य तस्य एव शमः कारणम् उच्यते ॥

3. aarurukshor-muner-yogan karma kaaranam-uchyate, yogaaroodhasya tasya-iva shaman kaaranam-uchyate यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥४॥

यदा हि न इन्द्रियार्थेषु न कर्मसु अनुषज्जते । सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढः तदा उच्यते ॥

4. yadaa hi n-endriya-artheshu na karmasv-anushajjate, sarvasaṅkalpa-sannyaasee yogaarooḍhas-tad-ochyate उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥५॥

उद्धरेत् आत्मना आत्मानम् न आत्मानम् अवसादयेत् । आत्मा एव हि आत्मनः बन्धुः आत्मा एव रिपुः आत्मनः ॥

5. uddhared-aatmanaa"tmaanan n-aatmaanam-avasaadayet, aatmaiva hy-aatmano bandhur-aatma-iva ripur-aatmanaḥ

बन्धुरात्माऽऽत्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥६॥

बन्धुः आत्मा आत्मनः तस्य येन आत्मा एव आत्मना जितः।

अनात्मनः तु शत्रुत्वे वर्तेत आत्मा एव शत्रुवत्॥

6. bandhur-aatmaa"tmanas-tasya yen-aatma-iv-aatmanaa jitaḥ, anaatmanas-tu shatrutve vartet-aatma-iva shatruvat

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।

शीतोष्णसुख दुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥७॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः । शीतोष्णसुख दुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥

7. jit-aatmanaḥ prashaantasya paramaatmaa samaahitaḥ, sheetoṣhṇa-sukha duḥkheṣhu tathaa maana-apamaanayoḥ

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः।

युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्ठाश्मकाञ्चनः ॥८॥

ज्ञान विज्ञान तृप्तात्मा कूटस्थः विजितेन्द्रियः।

युक्तः इति उच्यते योगी सम लोष्ठ अश्म काञ्चनः॥

8. jñaana-vijñaana-tript-aatmaa kooṭastho vijit-endriyaḥ, yukta ityuchyate yogee sama-loṣḥṭha-ashma-kaañchanaḥ

सुहन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥९॥

सुहृद् मित्र अरि उदासीन मध्यस्थ द्वेष्य बन्धुषु । साधुषु अपि च पापेषु समबुद्धिः विशिष्यते ॥

9. suhrin-mitra-ary-udaaseena-madhyastha-dveshya-bandhushu, saadhushv-api cha paapeshu sama-buddhir-vishishyate

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः । एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥१०॥

योगी युञ्जीत सततम् आत्मानम् रहसि स्थितः । एकाकी यतचित्तात्मा निराशीः अपरिग्रहः ॥

10. yogee yuñjeeta satatam-aatmaanan rahasi sthitaḥ, ekaakee yata-chitt-aatmaa niraasheer-aparigrahaḥ शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥११॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरम् आसनम् आत्मनः । न अति उच्छ्रितम् न अतिनीचम् चैल अजिन कुश उत्तरम्॥

11. shuchau deshe pratiṣḥṭhaapya sthiram-aasanam-aatmanaḥ, na-aty-uchchhritan na-atineechañ chaila-ajina-kush-ottaram तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः। उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये॥१२॥

तत्र एकाग्रम् मनः कृत्वा यत चित्त इन्द्रिय क्रियः। उपविश्य आसने युञ्ज्यात् योगम् आत्मविश्द्धये॥

12. tatra-ikaagram manaḥ kritvaa yata-chitt-endriya-kriyaḥ, upavishy-aasane yuñjyaad-yogam-aatma-vishuddhaye समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिर: ।

संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥१३॥

समम् काय शिरो ग्रीवम् धारयन् अचलम् स्थिरः। संप्रेक्ष्य नासिका अग्रम् स्वम् दिशः च अनवलोकयन्॥

13. saman kaaya-shiro-greevan dhaarayann-achalan sthiraḥ, samprekṣhya naasika-agran svan dishash-cha-anavalokayan प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः।

मनः संयम्य मिच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥१४॥

प्रशान्तात्मा विगतभीः ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः । मनः संयम्य मच्चित्तः युक्तः आसीत मत्परः ॥

14. prashaant-aatmaa vigatabheer-brahmacharya-vrate sthitaḥ, manaḥ sañyamya machchitto yukta aaseeta matparaḥ युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः।

शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥१५॥

युञ्जन् एवम् सदा आत्मानम् योगी नियतमानसः । शान्तिम् निर्वाणपरमाम् मत्संस्थाम् अधिगच्छति ॥

15. yuñjann-evan sad-aatmaanañ yogee niyata-maanasaḥ, shaantin nirvaaṇa-paramaam matsansthaam-adhigachchhati नात्यश्रतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्रतः ।

न चाति स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥१६॥

न अति अश्नतः तु योगः अस्ति न च एकान्तम् अनश्नतः । न च अति स्वप्नशीलस्य जाग्रतः न एव च अर्जुन ॥

16. na-aty-ashnatas-tu yogo'sti na cha-ikaantam-anashnataḥ, na cha-ati svapna-sheelasya jaagrato na-iva cha-arjuna युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु । युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥१७॥

युक्त आहार विहारस्य युक्त चेष्टस्य कर्मसु । युक्त स्वप्न अवबोधस्य योगः भवति दुःखहा ॥

17. yukt-aahaara-vihaarasya yukta-cheshtasya karmasu, yukta-svapna-avabodhasya yogo bhavati duḥkhahaa यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥१८॥

यदा विनियतम् चित्तम् आत्मिन एव अवतिष्ठते। निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्तः इति उच्यते तदा॥

18. yadaa viniyatañ chittam-aatmany-eva-avatishthate, niḥ-sprihaḥ sarva-kaamebhyo yukta ity-uchyate tadaa यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता । योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥१९॥

यथा दीपः निवातस्थः न इङ्गते सा उपमा स्मृता।

योगिनः यत चित्तस्य युञ्जतः योगम् आत्मनः॥

19. yathaa deepo nivaatastho n-engate s-opamaa smritaa, yogino yata-chittasya yunjato yogam-aatmanah

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया।

यत्र चैवात्मनाऽऽत्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥२०॥

यत्र उपरमते चित्तम् निरुद्धम् योगसेवया।

यत्र च एव आत्मना आत्मानम् पश्यन् आत्मनि तुष्यति ॥

20. yatr-oparamate chittan niruddhañ yoga-sevayaa, yatra cha-iv-aatmanaa''tmaanam pashyann-aatmani tuṣhyati

सुखमात्यन्तिकं यत्तद् बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्।

वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥२१॥

सुखम् आत्यन्तिकम् यत्तद् बुद्धिग्राह्यम् अतीन्द्रियम्।

वेत्ति यत्र न च एव अयम् स्थितः चलति तत्त्वतः॥

21. sukham-aatyantikañ yattad buddhi-graahyam-ateendriyam, vetti yatra na cha-iva-ayan sthitash chalati tattvataḥ

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः।

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणाऽपि विचाल्यते ॥२२॥

यम् लब्ध्वा च अपरम् लाभम् मन्यते न अधिकम् ततः।

यस्मिन् स्थितः न दुःखेन गुरुणा अपि विचाल्यते॥

22. yam labdhvaa cha-aparam laabham manyate na-adhikan tataḥ, yasmin-sthito na duḥkhena guruṇaa'pi vichaalyate

तं विद्याद् दुःखसंयोग-वियोगं योगसंज्ञितम्।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥२३॥

तम् विद्यात् दुःखसंयोग-वियोगम् योगसंज्ञितम् । सः निश्चयेन योक्तव्यः योगः अनिर्विण्णचेतसा ॥

23. tam vidyaad duḥkha-sañyoga viyogañ yoga-sañjñitam, sa nishchayena yoktavyo yogo'nirviṇṇ-achetasaa

सङ्कल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः । मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥२४॥

सङ्कल्पप्रभवान् कामान् त्यक्त्वा सर्वान् अशेषतः।

मनसा एव इन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः॥

24. saṅkalpa-prabhavaan-kaamaans-tyaktvaa sarvaan-asheṣhataḥ, manasa-iv-endriya-graamam viniyamya samantataḥ

शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिन्तयेत् ॥२५॥

शनैः शनैः उपरमेत् बुद्ध्या धृतिगृहीतया । आत्मसंस्थम् मनः कृत्वा न किंचित् अपि चिन्तयेत् ॥

25. shanaiḥ shanair-uparamed buddhyaa dhriti-griheetayaa, aatma-sanstham manaḥ kritvaa na kiñchid-api chintayet

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम्।

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥२६॥

यतः यतः निश्चरति मनः चञ्चलम् अस्थिरम्।

ततः ततः नियम्य एतत् आत्मनि एव वशम् नयेत्॥

26. yato yato nishcharati manash-chañchalam-asthiram, tatas-tato niyamya-itad-aatmany-eva vashan nayet

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम्।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥२७॥

प्रशान्तमनसम् हि एनम् योगिनम् सुखम् उत्तमम् । उपैति शान्त रजसम् ब्रह्मभूतम् अकल्मषम् ॥

27. prashaanta-manasan hy-enañ yoginan sukham-uttamam, upaiti shaanta-rajasam brahma-bhootam-akalmasham

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्रुते ॥२८॥

युञ्जन् एवम् सदा आत्मानम् योगी विगतकल्मषः। सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शम् अत्यन्तम् सुखम् अश्नुते॥ 28. yuñjann-evan sad-aatmaanañ yogee vigata-kalmaṣhaḥ, sukhena brahma-sansparsham-atyantan sukham-ashnute सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मिन । ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥२९॥

सर्वभूतस्थम् आत्मानम् सर्वभूतानि च आत्मनि । ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥

29. sarva-bhootastham-aatmaanan sarva-bhootaani ch-aatmani, eekṣhate yoga-yukt-aatmaa sarvatra sama-darshanaḥ यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मिय पश्यति । तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥३०॥

यः माम् पश्यति सर्वत्र सर्वम् च मयि पश्यति । तस्य अहम् न प्रणश्यामि सः च मे न प्रणश्यति ॥

30. yo maam pashyati sarvatra sarvañ cha mayi pashyati, tasyaahan na praṇashyaami sa cha me na praṇashyati सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥३१॥

सर्वभूतस्थितम् यः माम् भजति एकत्वम् आस्थितः । सर्वथा वर्तमानः अपि सः योगी मयि वर्तते ॥

31. sarva-bhoota-sthitam yo maam bhajaty-eka-tvam-aasthitaḥ, sarvathaa vartamaano'pi sa yogee mayi vartate आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यित योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥३२॥

आत्म उपम्येन सर्वत्र समम् पश्यति यः अर्जुन । सुखम् वा यदि वा दुःखम् सः योगी परमः मतः ॥

32. aatma-upamyena sarvatra samam pashyati yo'rjuna, sukham vaa yadi vaa duḥkhan sa yogee paramo mataḥ

अर्जुन उवाच

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन । एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितं स्थिराम् ॥३३॥

यः अयम् योगः त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन । एतस्य अहम् न पश्यामि चञ्चलत्वात् स्थितिम् स्थिराम् ॥

Arjuna uvaacha

33. yo'yañ yogas-tvayaa proktaḥ saamyena madhusoodana, etasya-ahan na pashyaami chañchala-tvaat-sthitin sthiraam चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम् । तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥३४॥

चञ्चलम् हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवत् दृढम्। तस्य अहम् निग्रहम् मन्ये वायोः इव सुदुष्करम्॥

34. chañchalaṅ hi manaḥ kriṣhṇa pramaathi balavad driḍham, tasya-ahan nigraham manye vaayor-iva suduṣhkaram श्री भगवान् उवाच

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते॥३५॥

असंशयम् महाबाहो मनः दुःनिग्रहम् चलम् । अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ Shree bhagavaan uvaacha

35. asañshayam mahaa-baaho mano dur-nigrahañ chalam, abhyaasena tu kaunteya vairaagyeṇa cha grihyate असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥३६॥

असंयतात्मना योगः दुष्प्रापः इति मे मितः । वश्यात्मना तु यतता शक्यः अवाप्तुम् उपायतः ॥

36. asañyat-aatmanaa yogo duṣhpraapa iti me matiḥ, vashyaatmanaa tu yatataa shakyo'vaaptum-upaayataḥ

अर्जुन उवाच

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः । अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां कृष्ण गच्छति ॥३७॥

अयतिः श्रद्धया उपेतः योगात् चलितमानसः । अप्राप्य योगसंसिद्धिम् काम् कृष्ण गच्छति ॥

Arjuna uvaacha

37. ayatiḥ shraddhay-opeto yogaach-chalita-maanasaḥ, apraapya yoga-sansiddhin kaan kriṣhṇa gachchhati कच्चिन्नोभयविश्रष्टश्छिन्नाश्रमिव नश्यति ।

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥३८॥

कच्चित् न उभयविभ्रष्टः छिन्नाभ्रम् इव नश्यति । अप्रतिष्ठः महाबाहो विमूढः ब्रह्मणः पथि ॥

38. kachchin-n-obhaya-vibhrashtash-chhinnaa-bhram-iva nashyati, apratishtho mahaa-baaho vimoodho brahmanah pathi

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः।

त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥३९॥

एतत् मे संशयम् कृष्ण छेत्तुम् अर्हिस अशेषतः।

त्वद् अन्यः संशयस्य अस्य छेत्ता न हि उपपद्यते॥

39. etan-me sañshayan kriṣhṇa chhettum-arhasy-asheṣhataḥ, tvadanyaḥ sañshayasya-asya chhettaa na hy-upa-padyate

श्री भगवान् उवाच

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ॥४०॥

पार्थ न एव इह न अमुत्र विनाशः तस्य विद्यते। न हि कल्याणकृत् कश्चित् दुर्गतिम् तात गच्छति॥

Shree bhagavaan uvaacha

40. paartha na-iv-eha na-amutra vinaashas-tasya vidyate, na hi kalyaaṇa-krit-kashchid durgatin taata gachchhati प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥४१॥

प्राप्य पुण्यकृताम् लोकान् उषित्वा शाश्वतीः समाः। शुचीनाम् श्रीमताम् गेहे योगभ्रष्टः अभिजायते॥

41. praapya puṇya-kritaam lokaan-uṣhitvaa shaashvateeḥ samaaḥ, shucheenaañ shree-mataaṅ gehe yoga-bhraṣhṭo'bhijaayate

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् । एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥४२॥

अथवा योगिनाम् एव कुले भवति धीमताम्। एतत् हि दुर्लभतरम् लोके जन्म यत् ईदृशम्॥

42. athavaa yoginaam-eva kule bhavati dhee-mataam, etad-dhi durlabha-taram loke janma yad-eedrisham तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम्।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥४३॥

तत्र तम् बुद्धि संयोगम् लभते पौर्वदेहिकम्। यतते च ततः भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन॥

43. tatra tam buddhi-sañyogam labhate paurva-dehikam, yatate cha tato bhooyaḥ sansiddhau kuru-nandana पूर्वाभ्यासेन तेनैव हियते ह्यवशोऽपि सः।

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥४४॥

पूर्व अभ्यासेन तेन एव हियते हि अवशः अपि सः। जिज्ञासुः अपि योगस्य शब्दब्रह्म अतिवर्तते॥

44. poorva-abhyaasena tena-iva hriyate hy-avasho'pi saḥ, jijñaasur-api yogasya shabda-brahma-ati-vartate प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्विषः । अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥४५॥

प्रयत्नात् यतमानः तु योगी संशुद्धकिल्विषः । अनेक जन्म संसिद्धः ततः याति पराम् गतिम् ॥

45. prayatnaad-yatamaanas-tu yogee sañshuddha-kilviṣhaḥ, aneka-janma-sansiddhas-tato yaati paraaṅ gatim तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः । कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥४६॥

तपस्विभ्यः अधिकः योगी ज्ञानिभ्यः अपि मतः अधिकः । कर्मिभ्यः च अधिकः योगी तस्मात् योगी भव अर्जुन ॥

46. tapasvibhyo'dhiko yogee jñaanibhyo'pi mato'dhikaḥ, karmibhyash-cha-adhiko yogee tasmaad-yogee bhava-arjuna योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥४७॥

योगिनाम् अपि सर्वेषाम् मद् गतेन अन्तरात्मना । श्रद्धावान् भजते यः माम् सः मे युक्ततमः मतः॥

47. yoginaam-api sarveshaam mad-gatena-antar-aatmanaa, shraddhaa-vaan-bhajate yo maan sa me yuktatamo mataḥ